

Міністерство освіти та науки України

- Кафедра історії України Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
- Кафедра історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
- Кафедра історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
- за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології НАН України

**Збірка наукових праць
(за матеріалами конференції 14-15 березня 2024 року)
м. Одеса**

«Історична, краєзнавча та літературна Одещина»

Електронне наукове видання

**Кафедра історії України Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

**Кафедра історії України та спеціальних історичних
дисциплін Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова**

**Кафедра історії України Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка**

**за участю Одеського історико-краєзнавчого музею
Відділу археології Криму і Північно-Західного
Причорномор'я Інституту археології НАН України**

**ІСТОРИЧНА, КРАЄЗНАВЧА ТА ЛІТЕРАТУРНА
ОДЕЩИНА**

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2024

УДК 94(477):(06)

У

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 22 від квітня 2024 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № ... від2024 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*

PhD Герасименко В. В. (Одеса) – *відповідальний секретар*

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Брюяко І. В. (Одеса)

Історична, краєзнавча та літературна Одещина: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2024. 151 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються історії Одещини та прилеглих українських територій. До неї увійшли публікації молодих дослідників, переважно з Одеси та Полтави, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених, аспірантів та студентів, що відбулася 14-15 березня 2024 р. у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Бачинська О. А.

д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

В ІСТОРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ <i>Малога Олексій, Діанова Наталія</i>	68
СКІФИ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я ЗА ДАНИМИ АНТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ <i>Мунтян Вадим, Бруяко Ігор</i>	76
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРИКА ВІКТОРА РЕВЕГУКА <i>Нестеренко Тетяна, Бабенко Людмила</i>	81
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ВЕКТОРИ УРСР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1991 РОКУ: ПОГЛЯД УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ КАНАДИ <i>Норенко Іван, Савченко Віктор</i>	86
ОБЛИЧЧЯ НЕПу В ОДЕСІ: ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗШАРУВАННЯ У 1920-х РОКАХ <i>Павлов Роман, Савченко Віктор</i>	90
ХОЛЕРА І ВОДОПОСТАЧАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ У ГУБЕРНСЬКИЙ ПЕРІОД (НА ПРИКЛАДІ М. ПОЛТАВА) <i>Пешков Дмитро</i>	96
ЗЕМЛЕРОБСЬКІ КУЛЬТИ ГРЕЦЬКОГО НІКОНІЯ <i>Родідял Дар'я, Скерська Олена</i>	105
НИЩЕННЯ ПРАВОСЛАВНИХ СПОРУД НА ПОЛТАВЩИНІ ЯК КЛЮЧОВА СКЛАДОВА АНТИРЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ СРСР В ПЕРІОД 1920-х – 1960-х РОКІВ <i>Сергієнко Вадим</i>	110
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ОДЕСИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ <i>Сердюк Володимир, Стаценко Дмитро</i>	118

Родіял Д. О.
магістрантка 1 року навчання спеціальності
014 Середня освіта (Історія)
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса
Секерська О. П.

к. і. н., доцент, завідувач кафедри історії України
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

УДК 904+255:(38)

ЗЕМЛЕРОБСЬКІ КУЛЬТИ ГРЕЦЬКОГО НІКОНІЯ

Релігія завжди відіграла велику роль у людському житті. Існування релігії продиктоване особливостями людської психології та процесами утворення цивілізації. Між релігією і державою в стародавній Греції існував тісний зв'язок, який є особливо показовим саме в полісах Північного Причорномор'я. Тут греки виявилися позбавленими рідної землі, на якій плакала демократія, і ступили на варварську. Релігія стала потужним елементом, який об'єднував митрополію та її колонії. У Північному Причорномор'ї на перший план вийшли суспільно-корисні культу, що відображали природно-кліматичні та географо-економічні особливості держав цього регіону. У статті розглянуті землеробські культу, які були поширені в грецькому Ніконії.

Ключові слова: давньогрецький Ніконій, релігія, землеробські культу.

Ніконій – невелике античне місто на лівому березі Дністровського лиману, біля сучасного села Роксолани Одеського району Одеської області. Нижнє Подністров'я стало об'єктом грецької колонізації в другій половині VI ст. до н. е. [1, с. 40]. Велике значення сільського господарства для економічного життя

грецьких колоністів призвело до широкого розповсюдження в регіоні Північно-Західного Причорномор'я культів богів, які сприяли родючості землі, її плодovitості та збиранню гарних врожаїв.

Для дослідження культів стародавнього Ніконія перспективним є вивчення заповнення напівземлянки другої половини V – першої чверті IV ст. до н. е., яка була відкрита у 1962 р. в центрі західної частини міста. Приміщення заповнене битою керамікою і шматками обпаленої обмазки стін. Заповнення являє одночасне засипання [2, с.123]. Деякі зі знайдених у цій напівземлянці предметів мають безпосереднє відношення до культів.

Насамперед, інтерес представляють три фрагменти теракотових статуеток жіночих божеств, покровительок землеробства Деметри й Афродіти. Культ Афродіти був принесений колоністами в Північно-Західне Причорномор'я з Мілету. Шанування богині зафіксовано в більшості мілетських колоній. Воно мало дуже важливий політичний аспект, оскільки зв'язок між метрополією і колоніями здійснювався, зокрема, й за допомогою контролю над їхньою культовою діяльністю [3, с. 40]. Перший фрагмент представлений головою фігурки Деметри чи Афродіти у високому головному уборі. Це теракота родосько-мілетського типу першої половини V ст. до н. е. Другий фрагмент – передня частина торсу богині в стефані, яка сидить на троні, можливо, Деметри, що належить до кінця VI – початку V ст. Останній фрагмент – верхня частина фігурки Афродіти V ст. до н. е., яка в правій руці тримає птаха, очевидно, голуба [1, с. 99].

У дуже тісному зв'язку із землеробськими жіночими божествами в давньогрецькій релігії перебував Діоніс. У сакральному житті населення античних центрів Північного Причорномор'я культ Діоніса займав важливе місце. Традиції його шанування були принесені в регіон Нижнього Подністров'я грецькими переселенцями наприкінці VI ст. до н. е. [4, с. 340]. У цьому плані цікавий сюжет двох кратерів, пов'язаних з діонісіями. Кратери були знайдені у фрагментованому стані при дослідженні заповнення напівземлянки.

Уся поверхня першого червонофігурного кратера зайнята багатофігурною композицією міфологічного змісту [2, с. 124]. На вазі зображений сидячий Загрей-Діоніс та його супутники. У заповненні напівземлянки також зафіксовані 30 овечих астрагалів. Астрагали (таранні кістки) жертвних тварин виступали як обереги і використовувалися при віщуванні і ворожінні. Вони могли виступати як приношення Діонісу в іпостасі Загрея – сина Зевса і Персефони. Разом з тим, астрагали могли використовуватися в містичних обрядах культу Діоніса-Загрея, основу яких становив міф про смерть і відродження бога [4, с. 340].

Другий кратер по вінчику прикрашений червонофігурним орнаментом з лаврового листа. На одному боці вази в центрі зображений Діоніс, на ньому довгий хітон і плащ, на голові вінок з плюща. У лівій руці він тримає тирс і канфар, права прихована під плащем. Діоніс іде праворуч, попереду нього сатир, на голові якого діадема з п'ятьма пелюстками, що грає на подвійному авлосі. За Діонісом іде менада з тирсом і факелом у руках. На протилежному боці кратера зображені три чоловічі фігури в плащах, центральна спирається на тростину [1, с. 99]. Цей кратер поповнює групу кратерів із зображенням ходи Діоніса або його жерців, які готуються до узливання. Схожий сюжет ми можемо побачити на кратері, виданому Ф. Ігнірамі, який вважав, що подібні посудини були приналежністю жреця Діоніса і використовувалися винятково в культових практиках [2, с. 128].

Невід'ємною частиною культу Діоніса була гра на авлосі. Перший фрагмент цього інструменту був знайдений у Ніконії 1972 р. і датується V ст. до н. е. Виготовлений він із плюсневої кістки дрібного парнокопитного, найімовірніше, вівці, і являє собою кінцевий сегмент авлоса – так званий «вихід». Ще один фрагмент музичного інструменту був знайдений на території Ніконія наприкінці 80-х рр. і нині перебуває в приватній колекції. Він також виготовлений із плюсневої кістки вівці, поверхня якої добре заполірована, і також є кінцевим сегментом авлоса. Третій фрагмент був знайдений у Ніконії у 1976 р. в переміщеному шарі на глибині 2,5-2,7 м. і являє собою початковий сегмент авлоса – мундштук, який можна віднести до типу «колба з горловиною».

Цей авлос, імовірно, виготовлений з діафізу стегнової кістки дрібного копитного [4, с. 336-338].

Доволі цікавим для нас є уламок вінчика чорнолакового аттичного скіфоса з написом «... да вип'єш швидко...», що відноситься до V ст. до н. е. Об'єм скіфоса становить понад 2.5 л. На думку П. М. Секерського, можливо, цей напис пов'язаний зі святом анфестерій, а саме з другим його днем – святом кухлів. Святування анфестерій також супроводжувалося змаганнями з винопиття. Виходячи з вище сказаного, можна стверджувати, що в Ніконії у V ст. до н. е. святкувалися анфестерії, отже, був поширений культ бога Діоніса [5, с. 216-218].

Безпосередній стосунок до культу має і мармуровий лутерій, який, на думку фахівців, у Північному Причорномор'ї був приналежністю храмів [2, с. 134].

Отже, всі ці знахідки свідчать про широке поширення землеробських культів в античному Ніконії. Культ Деметри, богині родючості та покровительки землеробства, і Афродіти, богині краси, кохання та плодючості, підкреслює важливість землеробства для місцевого населення. Культ Діоніса, бога вина та виноградарства, є досить зрозумілим, оскільки виноградарство було важливою галуззю сільського господарства в античних грецьких колоніях. Загалом, наявність цих культів свідчить про глибоке переплетення релігійних уявлень та сільського господарства в античному Ніконії.

Список використаних джерел

1. Секерская Н. М. Античный Никоний и его округа в VI-IV вв. до н. э. Киев: Наукова думка, 1989. 128 с.
2. Секерская Н. М. Помещение с культовыми предметами из Никония. В: Дзис-Райко Г. А. (отв. ред.). *Материалы по археологии Северного Причерноморья. Сборник научных трудов*. Киев, 1983. С. 123-135.
3. Савельева Е. С. Культ Афродиты в Никонии. *Античный Никоний и мир племён Северо-Западного Причерноморья* / за ред. Бруяко И. В. Измаил, 2018. С. 40-47.

4. Секерская Е. П., Сыняк Н. С. Гость дионисийских ваханалий в нижнем Поднестровье. *STRATUM plus*. 2017. №3. С. 335-342.
5. Секерский П. М. Застольная надпись из Никония. *Материалы по Археологии Северного Причерноморья*. 1976. №8. С. 215-218.